

GLAMUR I SOCIJALIZAM ITALIJANSKA ELITA NA BRIONIMA 1960–1973*

APSTRAKT: U članku se analiziraju posete popularnih predstavnika italijanske umetnosti i masovne kulture Josipu Brozu Titu šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. veka. U fondu Kabinet Predsednika Republike, pohranjenom u Arhivu Jugoslavije, nalaze se dokumenta o susretima Josipa Broza Tita sa Mariom del Monakom, Karlom Pontijem, Sofijom Loren, Albertom Moravijom, Dačom Maraini i Đinom Lolobriđidom. Titova komunikacija sa italijanskim zvezdama posmatra se u kontekstu specifične pozicije Jugoslavije u hladnoratovskom svetu, odnosa sa Italijom, kao i Brozove globalne popularnosti šezdesetih i sedamdesetih godina.

Ključne reči: Tito, Italija, Sofija Loren, Alberto Moravija, Đina Lolobriđida

Sukob Jugoslavije sa Informbiroom 1948. godine doveo je do izdvajanja Jugoslavije iz socijalističkog lagersa uz istovremeno približavanje Zapadu. Jugoslovensko otvaranje prema Zapadu pratila je i postepena normalizacija sa jugoslovenskim zapadnim susedom – Italijom. Tršćansko pitanje konzervirano je potpisivanjem Memoranduma o saglasnosti 1954. godine. Pokazatelj nove klime u odnosima dva suseda bilo je jačanje ekonomskih veza, kao i uspostavljanje kontakata na najvišem nivou. U Jugoslaviji je 1965. boravio italijanski premijer Aldo Moro, a 1969. godine i italijanski predsednik Đuzepe Saragat. Početkom proleća 1971. Italiju je posetio Josip Broz Tito.¹

* Rad je deo projekta *Tradicija i transformacija – istorijsko nasleđe i nacionalni identiteti u Srbiji u 20. veku* (47019), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ Siniša Mišić, *Poseta Josipa Broza Tita Italiji 1971. godine*, u: Olga Manojlović-Pintar, Mile Bjelajac, Radmila Radić, Tito – Viđenja i tumačenja, Beograd 2011, 505–520.

Otopljanje političkih i stalno jačanje ekonomskih odnosa dve zemlje pratila je i upadljiva promena jugoslovenske slike o Italiji i Italijanima već tokom 50-ih godina. To se u tom periodu manifestovalo pre svega u pojačanom interesovanju jugoslovenske javnosti za produkte italijanske masovne kulture. U Jugoslaviji se čuveni muzički festival u San Remu pratio već od druge polovine 50-ih godina. Početkom 60-ih godina u Jugoslaviji je postalo popularno i prevođenje hitova najpopularnijih italijanskih pevača, koje su zatim izvodili jugoslovenski pevači. Prevođeni su, između ostalih, hitovi Domenika Modunja, Adriana Čelentana i Rite Pavone.² Prema anketi sprovedenoj 1959. godine, među jugoslovenskim srednjoškolicima najpopularniji pevač bio je Domeniko Modunjo, iza koga su sledili Pol Enka i Pet Bun.³

Jugoslovenska publika imala je, međutim, i priliku da uživo čuje i italijanske „originale“. Između 1953. i 1967. godine u Jugoslaviji koncerte su održali Mina, Litl Toni, Domeniko Modunjo, Pepino di Kapri i Rita Pavone.⁴ Popularne su bile i italijanske filmske zvezde. Prema istraživanju Frančeske Rolandi, 1962. godine na naslovnicaama beogradske *Ilustrovane politike* našle su se fotografije Sofije Loren, Elze Matrineli, Monike Viti, kao i holivudske glumice italijanskog porekla, Ane Marije Pjerandeli.⁵

Veliku popularnost italijanskog filma 50-ih i 60-ih godina u Jugoslaviji potvrđuju i tadašnje ankete. Tako je prema anketi „Studenta“ iz 1956. godine, De Sikin *Kradljivac bicikala* bio četvrti po gledanosti, dok su iste godine učesnici ankete NIN-a za najboljeg stranog glumca proglasili Vitoria De Siku za ulogu u filmu *Hleb, ljubav i mašta*. Dve godine kasnije, prema anketi NIN-a, najbolji strani film te godine prikazan u Jugoslaviji bio je Felinijeva *La strada*. NIN je sa *Arenom* sličnu anketu sproveo i 1960. godine. U vrhu je ponovo bio Felini. Na listi najboljih stranih filmova te godine prikazanih u jugoslovenskim bioskopima, *Kabirijine noći* nalazile su se na trećem mestu. Snažan uticaj italijanske kinematografije na bioskopski život u Jugoslaviji pokazuju i podaci o uvozu stranih filmova u Jugoslaviju. Tako je 1961. godine od 130 uvezenih filmova najviše filmova pripadalo italijanskoj kinematografiji, čak 26. Na drugom mestu nalazili su se francuski filmovi (24), dok je po 18 filmova uvezeno iz Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država.⁶ Šest godina kasnije udeo italijanskih filmova u

² Francesca Rolandi, *L'immagine dell'Italia in Serbia (1950–1965). Dalla questione di Trieste alla cultura di massa*, u: *Diacronie. Studi di Storia Contemporanea*, 29/01/2011, 8. http://www.studistorici.com/2011/01/29/rolandi_numero_5/ (16. jul 2013)

³ Predrag J. Marković, *Beograd između Istoka i Zapada 1948–1965*, Beograd 1996, 474.

⁴ F. Rolandi, *n. d.*, 8.

⁵ Isto, 10.

⁶ P. Marković, *n. d.*, 451–452.

ukupnom broju tada (1967. godine) uvezenih filmova u Jugoslaviju bio je manji, ali i dalje značajan. Od 261 uvezenog filma bilo je 29 italijanskih. Od filmova ostalih velikih kinematografija, najviše je te godine uvezeno američkih (51), francuskih (42) i engleskih i sovjetskih filmova (po 38).⁷

U vesternizaciji jugoslovenskog društva, koje je usledilo posle preki-da pupčane vrpce sa Moskvom, učestvovao je i sam Josip Broz Tito. Kontak-tima sa najistaknutijim predstavnicima zapadne, pre svega masovne kulture jugoslovenski lider je pokazivao sklonost ka „zapadnom štimungu“ čime se i sam uklopio u trend otvaranja jugoslovenskog društva prema zapadnim kulturnim strujanjima. Tito se šezdesetih i sedamdesetih godina sastajao sa velikim imenima Holivuda, poput Kirka Daglasa, koga je primio 1964. godi-ne na Brdu kod Kranja, ili Ričarda Bartona i Elizabet Tejlor, 1971. na Brionima, povodom snimanja filma „Sutjeska“. Iste, 1971. godine Broz se prili-kom posete Sjedinjenim Američkim Državama ponovo sastao sa Kirkom Dagleasom, ali i sa Čarletonom Hestonom, Rokom Hadsonom, Širli Meklejn, Karlom Maldenom i Li Marvinom.⁸ U fondu „Kabinet Predsednika Republi-ke“, pohranjenom u Arhivu Jugoslavije nalazimo i podatke o posetama još nekih vrhunskih „filmskih umetnika“ Josipu Brozu Titu – Iva Montana i Simon Sinjore, Pitera Justinova i Orsona Velsa. Broza su posećivali i svetski poznati umetnici iz drugih „branši“, poput Mikisa Teodorakisa i Gintera Grasa.⁹

U skladu sa normalizovanjem i jačanjem odnosa sa Italijom i navi-kom da komunicira sa svetskim zvezdama Josip Broz Tito se od početka 60-ih do početka 70-ih godina sastao sa najistaknutijim i najpopularnijim umetnicima tadašnje Italije.

Čuveni tenor Mario del Monako posetio je Josipa Broza Tita u okvi-ru svoje mini-turneje u Jugoslaviji marta 1960. Jugoslovenska koncertna agencija „Jugokonzert“ ugovorila je za mart 1960. četiri nastupa Maria del Monaka u Jugoslaviji. Ugovoreno je da Del Monako nastupi u Beogradu i Zagrebu u operama *Karmen* i *Pajaci*. U pismu direktora Jugokonzerta pro-tokolu Predsednika Republike konstatovano je da je prvak Milanske skale i njujorškog Metropolitena „danas nesumnjivo najpopularniji i najskuplji pevač“.¹⁰ Kako je dalje stajalo u pismu direktora Jugokonzerta, Del Monako je sam inicirao susret sa jugoslovenskim predsednikom: „Prilikom pregovo-

⁷ Radina Vučetić, *Amerikanizacija jugoslovenske filmske svakodnevice šezdesetih godi-na 20. veka*, Godišnjak za društvenu istoriju, 1, 2010, 48.

⁸ Isto, 62–64; Marko Vrhunec, *Šest godina sa Titom (1967–1963)*, Beograd 2001, 292–295.

⁹ AJ, Kabinet Predsednika Republike (837), I-3-a/27–16; I-3-a/31–26; I-3-a/83–23; I-3-a/124–81; I-3-a/107–228.

¹⁰ AJ, 837, I-3-a/44–16, Direktor Jugokonzerta, Veljko Bijedič – Zdenku Štambuku, šefu Protokola Predsednika republike, 23. februar 1960.

ra umetnik se interesovao da li ima izgleda da jednoj od ugovorenih predstava prisustvuje i Predsednik Republike i da li postoji mogućnost da bude primljen od strane Predsednika, kako bi tom prilikom mogao reprezentovati svoj komplet snimljenih ploča.“¹¹

Italijanski tenor je predložio da 15. marta u Brozovu čast „peva dobrovoljno“ operne arije ili „popularne pesme po predsednikovoj želji“.¹² Susret del Monaka sa Brozom i njegov privatni koncert za Tita i njegove najbliže saradnike održan je, međutim, 28. marta. Usledio je prvo susret poznatog tenora i njegove supruge sa Titom i Jovankom Broz, a zatim i „prigodni koncert“ kome je prisustvovao ceo jugoslovenski partijsko-državni vrh: Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Vladimir Bakarić, Jovan Veselinov, Miha Marinko, Boris Krajger, Slobodan Penezić.¹³ U program „prigodnog koncerta“ čuveni italijanski tenor uvrstio je dve poznate napolitanske pesme „Tu ca nun chiagne“ i „Na sera 'e maggio“, kao i ariju iz opere „Pajaci“. Del Monaka je na klaviru pratio dirigent Beogradske opere Bogdan Babić.¹⁴ Posle koncerta jugoslovenski predsednik odlikovao je italijanskog tenora ordenom jugoslovenske zastave II reda.¹⁵

Dve nedelje kasnije Del Monako je iz svoje rezidencije u Italiji Josipu Brozu Titu uputio pismo u kome se jugoslovenskom predsedniku zahvalio na ukazanim počastima: „Poštovani Predsedniče, pošto sam završio svoju umetničku turneju koja je obuhvatila nekoliko predstava u Nemačkoj, nalazim se sada u svojoj rezidenciji Lancenigo di Treviso i slobodan sam da vam uputim ovo pismo kako bih još jednom izrazio osećanja svog najdubljeg poštovanja, zahvalnosti i najvećeg divljenja za jedinstvenu počast koju ste vi i vaša ljubazna supruga izvoleli ukazati mojoj ženi i meni.“¹⁶

Devet godina kasnije Broz je na Brionima primio Sofiju Loren i Karla Pontija. Inicijativa za susret potekla je od Sofije Loren i Pontija, o čemu su obavestili Veljka Bulajića u Rimu. Poseta čuvenog para usledila je posle posete Karla Pontija Crnoj Gori. Poseta Karla Pontija bila je isključivo ekonomskog karaktera, pri čemu je italijanski producent sondirao teren za eventualna investiranja u ovu jugoslovensku republiku. Ponti se tada sastao sa više predstavnika crnogorske privrede. Sa predstavnicima republičkog sekretarijata za privredu sastao se 13. juna 1969. u Budvi. Istog dana Karlo Ponti se susreo sa predstavnicima skupštine opštine Budva, projekta „Južni

¹¹ Isto.

¹² AJ, 837, I-3-a/44-16, 26. februar 1960.

¹³ AJ, 837, I-3-a/44-16, Brioni, 28. mart 1960.

¹⁴ AJ, 837, I-3-a/44-16, Koncertni program za 28. mart 1960.

¹⁵ AJ, 837, I-3-a/44-16, Brioni, 28. mart 1960.

¹⁶ AJ, 837, I-3-a/44-16, Šef protokola Predsednika Republike, Prevod pisma Maria del Monaca (od 10. aprila 1960), 23. april 1960.

Jadran“, kao i sa predstavnicima Investicione banke Titograd i pojedinih spoljnotrgovinskih i ugostiteljskih preduzeća. Narednog dana gost iz Italije vodio je razgovore u Agrokombinatu 13. jul, kao i u Investicionoj banci u Titogradu.¹⁷

Prema informaciji koju je u vezi sa razgovorima Karla Pontija u Crnoj Gori sastavila Grupa za ekonomska pitanja Generalnog sekretarijata Predsednika Republike navedeno je da se Ponti interesovao za mogućnosti ulaganja stranog kapitala u Jugoslaviju, pri čemu je poseban interes pokazao za one oblike ulaganja stranog kapitala „gde se predviđa deoba dobiti, zajednički rizik, organizacija proizvodnje i sl.“. Posebno interesovanje gost iz Italije pokazao je za projekat „Južni Jadran“, i za pojedine turističko-ugostiteljske komplekse, u prvom redu za Sveti Stefan i Miločer. Kako je navedeno u informaciji Grupe za ekonomska pitanja, Ponti je u vezi sa kompleksima Sveti Stefan i Miločer izneo „niz ideja za dalji razvoj, kako bi se podigla turistička vrednost, a obezbedila zaštita prirodnog ambijenta.“¹⁸

Italijanski producent se tokom boravka u Crnoj Gori interesovao i za plažu Jaz, za koju je ocenio da predstavlja „pogodno mesto za snimanje jednog istorijskog filma, o čijoj realizaciji razmišlja.“ Ponti se nije interesovao samo za ulaganja u turističke projekte u Crnoj Gori, niti se usredsredio samo na potragu za lokacijama za svoje buduće filmove. Prilikom posete Agrokombinatu 13. jul, interesovao se i za mogućnosti izvoza teladi, koja bi se zatim točila u Italiji. U zaključku dokumenta navedeno je da je poseta italijanskog producenta Crnoj Gori juna 1969. pokazala njegovo „interesovanje za konkretne poslove“, te da je dogovoreno da mu se do sredine jula dostave „konkretne ponude“.¹⁹

Kao što je već navedeno Loren i Ponti su još pre posete Crnoj Gori izrazili želju da se sastanu sa Titom. Prvobitno je planirano da do prijema dođe 17. juna, ali je zbog njihovih „ranije fiksiranih obaveza“ u Rimu termin pomeren za 22. jun. Tito je 19. juna obavešten da će Karlo Ponti i Sofija Loren doći 22. juna u Pulu, letom iz Rima, te da će se sa njima doputovati i Pontijev prijatelj i advokat Filipo Karti sa suprugom. Za Kartija je u dokumentu Generalnog sekretarijata Predsednika Republike navedeno da je u prethodnom periodu bio šef kabineta Pjetra Nenija. Broz je u istom dokumentu informisan o želji Karla Pontija da sastanku prisustvuje i advokat Karti sa suprugom. Tito je na dokumentu dopisao da mu se taj Pontijev predlog „nimalo ne sviđa“. Iz istog dokumenta saznajemo da je Tito odlučio

17 AJ, 837, I-3-a/44–45, Izvršno vijeće Socijalističke Republike Crne Gore (Ured za informacije) – Generalnom sekretarijatu Predsednika Republike, 16. jun 1969.

18 AJ, 837, I-3-a/44–45, Generalni sekretarijat Predsednika Republike (Grupa za ekonomska pitanja), Informacija o razgovorima Karla Pontija u Crnoj Gori, 17. jun 1969.

19 Isto.

da goste iz Italije primi u 11 časova na Vangi, posle čega je bio planiran zajednički ručak. Na dnu dokumenta samo je kratko konstatovano da je „prijem obavljen na Brionima 22. VII“.²⁰

Dva dana posle posete Karlo Ponti i Sofija Loren telegramom su se zahvalili jugoslovenskom predsedniku na prijemu:

„Gospodine Predsedniče,

Molimo primite našu najsrdačniju zahvalnost za izvanredno gostoprimitstvo. Proživeli smo nezaboravan dan, diveći se Vašoj velikoj humanosti i dubokom razumu. Mi bismo takođe želeli da prenesete gospođi Jovanki naše pozdrave i izraze našeg divljenja. Izražavamo Vam našu najdublju želju za sve najbolje što zaslužuju oni koji su doprineli progresu čovečanstva i prijateljstvu među narodima. Takvu želju izražavamo takođe plemenitom i divnom jugoslovenskom narodu.

S dubokim poštovanjem,
Vaši Karlo i Sofija Ponti“²¹

Do novog susreta Pontijevih sa Titom došlo je već naredne godine. Početkom aprila 1970. jugoslovenski ambasador u Rimu izvestio je šefa Brozovog kabineta o želji Karla Pontija da tokom jula i avgusta sa porodicom letuje u nekom od brionskih hotela, budući da su „Brioni jedino mesto gde bi on i familija mogli imati potpuni mir, s obzirom da nema štampe i fotoreportera.“²² Mesec dana kasnije kabinet je obavestio jugoslovensku ambasadu u Rimu o želji Tita i Jovanke da Ponti sa porodicom provede deo leta na Brionima, ali kao gost predsednika, a ne kao turista, „o vlastitom trošku“.²³ U odgovoru jugoslovenske ambasade u Rimu kabinetu Predsednika Republike podvučeno je da je Karlo Ponti „sa velikim zadovoljstvom i zahvalnošću primio poziv druga Predsednika i drugarice Broz da zajedno sa suprugom provede deo odmora kao gost na Brionima“. Navedeno je i da je plan Pontijevih da sa sinom dođu na Brione sredinom jula, te da na ostrvu ostanu dve do tri nedelje.²⁴

Predsednički protokol je detaljno isplanirao doček gostiju iz Italije. Planirano je da avion sa Pontijevima sleti na aerodrom u Puli 16. jula u 17 časova, gde bi ih dočekaš šef protokola Predsednika Republike. Za prevoz do Fažane bila su predviđena dva mercedesa 280, poseban auto za prtljag,

²⁰ AJ, 837, I-3-a/44-45, Poseta Sofije Loren i Karla Pontija, 19. jun 1969.

²¹ AJ, 837, I-3-a/44-45, Prevod telegrama Karla Pontija i Sofije Loren.

²² AJ, 837, I-3-a/44-50, Srđan Prica – Joži Smoleu, šefu Kabineta Predsednika Republike, 1. april 1970.

²³ AJ, 837, I-3-a/44-50, Šifrovani telegram V. Šestana – Ambasadi SFRJ u Rimu, 4. maj 1970.

²⁴ AJ, 837, I-3-a/44-50, Protokol Predsednika Republike – Beleška, 25. maj 1970.

kao i jedno vozilo milicije. U belešci Brozovog protokola od 16. jula dalje su navedeni detalji samog transfera Pontijevih do ostrva i njihovog dočeka u vili „Jadranka“, u kojoj je trebalo da budu smešteni.²⁵

Poslednji dokument iz dosijea o poseti Karla Pontija i Sofije Loren Brionima u leto 1970. bio je telegram zahvalnosti Pontijevih Titu i Jovanki na gostoprimstvu:

„Veoma cenjeni prijatelji,

Posle povratka u Rim, oduševljeni vašim nezaboravnim toplim gostoprimstvom, želimo još jednom da vam izrazimo našu najdublju i najiskreniju zahvalnost. Molimo primite naše najdublje poštovanje.

Vaši Karlo Ponti i Sofija Loren“²⁶

Naredne godine Brione je posetio još jedan čuveni italijanski par. Poznati literarni par Alberto Moravija i Dača Maraini posetili su Tita jula 1971. U belešci protokola od 9. jula 1971. stajalo je da je odlučeno da Tito primi Moraviju 14. jula. Osim toga navedeno je i da se italijanski pisac u kontaktima sa jugoslovenskom ambasadam u Rimu interesovao i za mogućnost susreta njegove supruge sa Jovankom Broz. U belešci je stajalo i da je namera Alberta Moravije da posle susreta sa Brozom ostane u Jugoslaviji još osam do deset dana.²⁷

Tri dana kasnije Marko Vrhunec, šef Titovog kabineta, sastavio je belešku u kojoj je naveo da će predsednikov susret sa Moravijom predstavljati „razgovor o nizu pitanja istorijskog i aktuelnog značaja o kojima je drug Predsednik obavešten“. U belešci je sugerisana i potreba da se razgovor Tita i Moravije snima, i to „neprimetno“, što je argumentovano ocenom da bi nesnimanje razgovora predstavljalo veliku štetu za arhiv Predsednika Republike. Vrhunec je predložio tajno snimanje razgovora zato što bi u protivnom Moravija mogao da zatraži stenogram sastanka, što, kako je proisticalo iz beleške, nije bilo u skladu sa politikom kabineta, budući da se nije radilo „ni o kakvom političkom zvaničnom razgovoru“. Broz je prihvatio predlog šefa kabineta, pa je na dnu beleške dopisao „Slažem se“.²⁸

Iz beleške Vlade Šestana od 13. jula saznajemo da je dogovoreno da Tito primi Alberta Moraviju 14. jula u 10 časova ujutru, dok bi se Jovanka sa Dačom Maraini sastala 45 minuta kasnije. Brozu je zatim predloženo da se Jovanka i Dača Maraini posle njihovog razgovora pridruže Titu i Moraviji, posle čega bi se razgovor nastavio „zajednički“. Broz je na ovaj predlog

²⁵ AJ, 837, I-3-a/44–50, Beleška u vezi sa dočekom Karla Pontija i supruge 16. jul 1970.

²⁶ AJ, 837, I-3-a/44–50, Prevod telegrama Karla Pontija i Sofije Loren, 1. avgust 1970.

²⁷ AJ, 837, I-3-a/44–56, Beleška, Beograd, 9. jul 1971.

²⁸ AJ, 837, I-3-a/44–56, Beleška, Brioni, 12. jul 1971 (Marko Vrhunec).

Vlade Šestana odgovorio negativno, bez obrazloženja, dopisavši: „Zajednički razgovor nikako ne odgovara.“²⁹

U dokumentaciji o poseti para Moravija/Maraini Brionima nalaze se i kraći biografski podaci o njima. U biografiji Alberta Moravije navedena je njegova dotadašnja bibliografija, kao i činjenica da je boravio u Indiji, Kini, na Bliskom istoku, u Latinskoj Americi i na Kubi. U zaključku je stajalo da je Moravija aktivno učestvovao u italijanskom pokretu otpora, da igra „zapaženu ulogu“ u „italijanskom pokretu levice“, te da je blizak Komunističkoj partiji Italije. Navedeno je i da je bio angažovan u više „kulturnih akcija“ Komunističke partije Italije i italijanske levice.³⁰ U biografiji Dače Maraini stajalo je da potiče iz „poznate sicilijanske aristokratske porodice“, te da je, kao i Moravija, angažovana u pokretu „italijanske kulturne levice“. Navedena su i njena najvažnija literarna dela i podvučeno da se njeni radovi smatraju prvim značajnim literarnim tekstovima feminističkog pokreta u Italiji.³¹

Iako je, kako je već navedeno, razgovor Tita i Moravije tajno sniman za potrebe arhive Predsednika Republike, u dokumentaciji o poseti para Moravija/Maraini nema stenograma razgovora. Na kraju dosijea o poseti Alberta Moravije i Dače Maraini Titu nalazi se, međutim, dokument pod naslovom „Pitanja Alberta Moravije“. Reč je o listi od čak 48 pitanja. Kako ne raspoložemo stenogramom razgovora, ne možemo sa sigurnošću da zaključimo da se radi o pitanjima koja je Alberto Moravija postavio Titu tokom njihovog razgovora na Brionima, ili se možda radi o listi pitanja koju je Moravija sastavio pre razgovora sa Titom i poslao Brozovom kabinetu u sklopu priprema za razgovor. U svakom slučaju, u nedostatku stenograma razgovora, ovaj dokument može bar donekle da pomogne u rekonstrukciji razgovora Tita i Moravije 14. jula 1971. na Brionima.

Najviše pitanja ticalo se jugoslovenskog raskida sa SSSR-om 1948. godine, teorijskih problema socijalizma (marksizma), jugoslovenskog pokreta otpora u Drugom svetskom ratu, unutrašnje krize u Jugoslaviji, jugoslovenske spoljne politike, kao i globalnih „hladnoratovskih tema“. Kao ilustraciju navešćemo nekoliko Moravijinih pitanja za Tita:

– „Razmimoilaženja sa Staljinom sigurno su predstavljala preokret u Vašoj politici. Da li ste očekivali ova razmimoilaženja, ili su ona došla iznenada? Da li je to proizašlo iz Vaše zamisli ili zbog odnosa koji je Staljin zamislio da uspostavi između SSSR i Jugoslavije?“

– „Jugoslavija je bila prva socijalistička zemlja koja je odbacila tuторstvo SSSR-a. Prva zemlja koja je, uprkos tome što je prihvatila socijali-

²⁹ AJ, 837, I-3-a/44–56, Beleška, Brioni, 13. jul 1971 (Vlado Šestan).

³⁰ AJ, 837, I-3-a/44–56, Biografski podaci za Alberta Moraviju.

³¹ AJ, 837, I-3-a/44–56, Biografski podaci za Daču Maraini.

stičko uređenje, pokazala svetu mogućnosti različitih nacionalnih interpretacija socijalizma. Šta mislite da je uticalo na ovu originalnost Jugoslavije?“

– „Da li su suštinska razmimoilaženja između SSSR i Jugoslavije pre svega ideološke prirode ili se ona proširuje i na ekonomsko polje?“

– „Mislite li da je moguće da u socijalističkom društvu nestane po-dela rada?“

– „Da li je u pokretu otpora (u Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu – P. D.) bio važniji ideološki ili patriotski momenat?“

– „Koje su razlike između jugoslovenskog pokret otpora i pokreta (otpora – P. D.) ostalih zemalja u Istočnoj Evropi, u Francuskoj i u Italiji?“

– „Kako gledate na problem Srednjeg istoka? Kakvo rešenje predviđate u arapsko-izraelskom sukobu, posebno u pogledu Sueckog kanala i problema Palestine?“

– „U Jugoslaviji je nedavno došlo do jedne političke krize, koja je u osnovi bila prouzrokovana ekonomskim motivima, odnosno koja je bazirana na razlikama u ekonomskom razvitku pojedinih republika. Da li je, po Vašem mišljenju, ova kriza bila podsticana takođe i izvana?“

– „Kakva je budućnost Partije i njena specifična funkcija u sistemu decentralizacije i ekonomskog samoupravljanja u Jugoslaviji?“

– „Svaka zemlja ima svoje probleme. U Jugoslaviji ima više državnih jezika, više religija, više nacija (...). Kako Vi zamišljate da rešite taj problem? Politički ili ekonomski – centralizacijom ili decentralizacijom?“

– „Jugoslavija ima problem sa svim susednim državama. Naročito sa Bugarskom i Albanijom. Kako mislite da rešite te probleme?“³²

Početkom 1973. Brione je posetila Đina Lolobriđida. U belešci Slovena Smodlake od 29. januara stajalo je da će 31. januara italijanska glumica doći u Beograd, da bi narednog dana prisustvovala projekciji svog filma na Festu. U belešci je podvučena njena projugoslovenska orijentacija i njen respekt prema Titu, zbog čega je zamolila da joj se omogući susret sa jugoslovenskim predsednikom: „Njezin prijatelj Branko Živković, jugoslovenski novinar iz Rima nam je kazao da Lolobriđida smatra da je drug Predsjednik jedna od najznačajnijih ličnosti našeg vremena, te joj je davnašnja želja da može da ga pozdravi. Ona kaže da je njen sin na pola Jugosloven (iz braka sa Milkom Škofičem – P. D.) i da smatra Jugoslaviju svojom drugom domovinom. Lolobriđida se bavi umjetničkom fotografijom i izdala je knjigu fotografija pod nazivom „Italia mia“, koju želi da pokloni drugu Predsjedniku. Ona priča da je spremna da dođe na mjesec dana i u Jugoslaviju i da objavi knjigu svojih fotografija o Jugoslaviji. Seća se da je drug Predsjednik u jednom ranijem intervjuu talijanskoj štampi uzgred kazao da bi je rado video.

³² AJ, 837, I-3-a/44–56, Pitanja Alberta Moravije.

Gina Lollobrigida znade da se Tito sada nalazi na Brionima, te ako bi mogao da je primi i na 15 minuta, ona je spremna da dođe na Brione.³³

Tito je izašao u susret želji poznate glumice. Na dnu beleške dopisao je samo „Može da dođe na Brione.“³⁴ Predsednikov kabinet ubrzo je započeo pripremu posete, pa je već 1. februara sastavljen dokument u kome je rezimiran odnos poznate glumice prema Jugoslaviji i Titu: „Veoma je naklonjena našoj zemlji. Tako je čitala u prevodu i Njegošev „Gorski vijenac“. Na filmskom festivalu u Kanu izjavila je da je predsednik Tito čovek naše epohe. Davnašnja je njena želja da se sa njim sretne. Pre šest dana umrla joj je mlađa sestra od raka. Mada u žalosti, ipak je pristala da dođe na Fest u Beograd.“³⁵

Istog dana protokol je sastavio plan posete Đine Lolobriđide Brionima. Odlučeno je da Tito i Jovanka prime italijansku glumicu u Beloj vili, na Brionima, 2. februara. Planirano je da susretu prisustvuje i predsednik Venecijanskog festivala Đan Luiđi Rondi. Sa jugoslovenske strane prisutni su bili šef Brozovog kabineta Marko Vrhunec, šef protokola Sloven Smodlaka, kao i Zorislava Smodlaka.³⁶

O poseti Đine Lolobriđide Brionima kratku belešku nalazimo i u memoarima šefa kabineta Marka Vrhunca. Vrhunec je u svojim memoarima koncizno opisao svoj razgovor sa italijanskom glumicom po završetku njene posete Brionima. Vrhunec piše da je u čamcu u kojem su se vozili prema kopnu sa Lolobriđidom „ljubazno razgovarao“, te da mu je ona rekla da je „oduševljena dočekom“ i da je „provela lep dan na Brionima“.³⁷ Sa Brionima je ponela i simboličan poklon – Titovu sliku sa posvetom.³⁸

Analiza poseta poznatih italijanskih umetnika Josipu Brozu Titu 60-ih i početkom 70-ih godina pokazuje da je Broz rado komunicirao sa najpopularnijim umetnicima te epohe, izgrađujući na taj način i sam imidž globalne „zvezde“. Dokumenta o posetama najpopularnijih ličnosti italijanskog šou-biznisa i umetnosti otkrivaju da su susreti sa Titom organizovani na njihovu inicijativu. To upućuje na zaključak da su najprominentnije svetske zvezde Broza percipirale kao deo svog sveta, te da je susret sa njim bio i neka vrsta pitanja prestiža. Očigledno je da ni Tito nije izbegavao komunikaciju sa najpopularnijim svetskim umetnicima, što je svakako doprinelo tome

³³ AJ, 837, I-3-a/44–58, Beleška Slovena Smodlake, 29. januar 1973.

³⁴ Isto.

³⁵ AJ, 837, I-3-a/44–58, Kabinet Predsednika Republike, Informacija, 1. februar 1973.

³⁶ AJ, 837, I-3-a/44–58, Protokol Predsednika Republike, Radna beleška br. 1 o prijemu u Beloj vili na Brionima u petak, 2. februara 1973.

³⁷ M. Vrhunec, *n. d.*, 335.

³⁸ AJ, 837, I-3-a/44–58, Protokol Predsednika Republike, Beleška, 1. februar 1973.

da 60-ih i 70-ih godina njegova svetska popularnost daleko prevaziđe političke okvire.

Budući da su svetske zvezde sa kojima se Tito 60-ih i 70-ih godina sastajao dolazile sa zapadne strane gvozdene zavese, susreti jugoslovenskog lidera sa njima ne mogu se analizirati izvan konteksta jugoslovenskog otvaranja prema Zapadu, kao i normalizacije odnosa sa Italijom. Njegovi susreti sa najpopularnijim predstavnicima zapadne umetnosti i masovne kulture mogu se posmatrati i kao posledica pojačanog zapadnog štimunga u Jugoslaviji, ali i kao njegov katalizator. Tito je, naime, na taj način „sa najvišeg mesta“ jugoslovenskim masama slao poruku o kompatibilnosti zapadnih kulturnih modela sa jugoslovenskim socijalističkim putem.

Status svetski popularnog političara i svojevrsne svetske „zvezde“ Titu je dozvoljavao da u određivanju ljudi sa kojima se sastajao bude prilično izbirljiv. Tako je 1969. godine na molbu Saveznog izvršnog veća da primi moćnog predsednika FIAT-a Đovanija Anjelija, koji je u Jugoslaviju došao radi potpisivanja sporazuma o drugoj fazi saradnje FIAT-a i „Crvene zastave“, Tito reagovao krajnje arogantno: „Zašto bih ja morao primiti svakoga ko dođe u Jugoslaviju?“.³⁹

³⁹ AJ, 837, I-3-a/44–42. Tito je nekoliko dana kasnije ipak popustio i posle molbe Jože Smolea odlučio da primi Anjelija, ali bez previše entuzijazma: „Primiti ću Agnelli-a, ali u buduće ja odrijeđujem vrijeme kada ću nekog primiti, ili koga.“

Petar Dragišić

GLAMOUR AND SOCIALISM, THE ITALIAN ELITE
AT BRIONI ISLANDS 1960–1973

Summary

Yugoslavia's normalisation of the relations towards West, after the clash with the Stalin and Infrobureau 1948, led to the stronger presence of the western mass culture within the country. Political solution after the 1953 crises over Trieste, led to normalisation in the relations with Italy, and influenced popularity of the Italian culture in Yugoslavia. Especially present and popular among the Yugoslav public was Italian music and cinematography. Italian films were extremely popular and the public crowded the cinemas. Musical hits from San Remo festival, influenced development of the Yugoslav popular music. Most popular notables of the Italian art and mass-culture were known in Yugoslavian public, and even the Yugoslav president and Communist Party leader Tito „communicated“ with them. In his luxury object in Brioni islands, Tito hosted several of the Italian celebrities of the time, such as Mario del Monaco, Sofia Loren, Carlo Ponti, Gina Lollobrigida, Alberto Moravia, etc. Global popularity of the Yugoslav leader, made him an attractive host, and although private meetings, the stream of the visits of the Italian celebrities showed another step in opening of the Yugoslavia towards West, thus balancing between two Cold War blocs in Europe.